

IQTISODIY XABAR VA YANGILIKLARNI YORITISHDA METAFORALAR TALQINI (INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI QIYOSIDA)

Muzaffarova Asaloy Narzullo qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqola iqtisodiy xabar va yangiliklarni yoritishda metaforalarning qo'llanilishi va talqin xususiyatlarini ingliz va o'zbek tillari qiyosida o'rganadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida konseptual metaforalar ancha diversifikatsiyalangan va abstrakt iqtisodiy tushunchalarni konkret obrazlar orqali ifodalashga yo'naltirilgan, o'zbek tilida esa milliy-madaniy kontekstga oid metaforik modellar ustunlik qiladi.

Kalit so'zlar: metafora, iqtisodiy diskurs, konseptual metafora, kognitiv lingvistika, qiyosiy tahlil, jurnalistika

Аннотация. В данной статье исследуется использование и интерпретация метафор в экономических новостях на английском и узбекском языках. Результаты показывают, что концептуальные метафоры в английском языке более разнообразны и ориентированы на выражение абстрактных экономических концепций посредством конкретных образов, в то время как в узбекском языке преобладают метафорические модели, связанные с национально-культурным контекстом.

Ключевые слова: метафора, экономический дискурс, концептуальная метафора, когнитивная лингвистика, сопоставительный анализ, журналистика

Abstract. This article studies the use and interpretation of metaphors in economic news coverage in English and Uzbek. The results show that conceptual metaphors in English are more diversified and focused on expressing abstract economic concepts through concrete images, while in Uzbek, metaphorical models related to the national-cultural context prevail.

Keywords: metaphor, economic discourse, conceptual metaphor, cognitive linguistics, comparative analysis, journalism

Kirish. Hozirgi zamonning globallashuv sharoitida iqtisodiy axborotlar jamiyat hayotida muhim o'rin tutadi va ularning samarali yetkazilishi tilshunoslik nuqtai nazaridan alohida e'tiborni talab etadi. Iqtisodiy xabar va yangiliklarni yoritishda metaforalar muhim vosita bo'lib, murakkab iqtisodiy hodisalarni oddiy va tushunarli qilishda, shuningdek, ma'lum ideologik pozitsiyalarni shakllantirishda katta rol o'ynaydi.

Lakoff va Johnson ta'kidlaganidek, metaforalar nafaqat badiiy vosita, balki fikrlash jarayonining asosiy mexanizmi hisoblanadi [1]. Iqtisodiy diskursda metaforalar abstrakt tushunchalarni konkret obrazlar orqali tushuntirish, murakkab ma'lumotlarni ommabop qilish va ma'lum kayfiyatni yaratish funktsiyalarini bajaradi. Ingliz va o'zbek tillarida iqtisodiy metaforalarning qiyosiy tahlili nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ega, chunki bu ko'p madaniyatli aloqalar va tarjimon faoliyati uchun zarur bilimlar bazasini yaratadi.

Metodologiya va adabiyotlar tahlili. Tadqiqot metodologiyasi adabiyotlar tahlili va tanqidiy diskurs-tahlil asosida qurilgan bo'lib, kognitiv lingvistika nazariyasi va konseptual metafora nazariyasiga tayanadi. Lakoff va Johnson tomonidan ishlab chiqilgan konseptual metafora nazariyasi metaforalarni nafaqat til hodisasi, balki fikrlash va anglash tizimining asosiy komponenti sifatida ko'rib chiqadi [1]. Charteris-Black iqtisodiy diskursda metaforalarning ideologik funksiyasini ta'kidlab, ularning ijtimoiy-siyosiy qarashmalarni shakllantirish mexanizmi ekanligini ta'kidlagan [2]. Henderson iqtisodiy jurnalistikada "urush", "o'yin" va "tabiiy hodisalar" kabi metaforik domenlarning keng qo'llanilishini aniqlagan [3]. Koller biznes va iqtisod sohasida metaforalarning diskurs strategiyasi sifatida funksiyalashini tekshirgan va ularning xabarni samarali yetkazishdagi rolini asoslagan [4]. O'zbek tilshunosligi sohasida Rahmatullayev o'zbek tilida metaforalarning semantik tipologiyasini ishlab chiqqan va milliy xususiyatlarini ta'riflagan [5].

Mamatov zamonaviy o'zbek jurnalistikasida badiiy ifoda vositalari, shu jumladan, metaforalarning qo'llanilishini tahlil qilgan [6]. Qiyosiy tilshunoslik nuqtai nazaridan, Kövecses turli tillarda metaforik konseptualizatsiyaning universal va madaniyatga xos jihatlarni o'rgangan [7]. Musolesi va Sinha ekonomika va iqtisodiy metaforalar sohasidagi empirik tadqiqotlarni umumlashtirgan va metaforalarning iqtisodiy qarorlar qabul qilishga ta'sirini ko'rsatgan [8]. O'zbek va ingliz tillari qiyosida metaforalarni o'rganish uchun parallel korpuslar va nashr etilgan iqtisodiy materiallar tahlil qilindi. Asosiy manba sifatida The Economist, Financial Times, The Wall Street Journal kabi nufuzli ingliz tilidagi iqtisodiy nashrlar hamda O'zbekiston milliy axborot agentligi, "Xalq so'zi", "Jahon" gazetalarining iqtisodiy bo'limlari tanlandi. Tahlil jarayonida metaforik ifodalar aniqlanib, ularning manbaa va maqsad domenlari tavsiflanadi, semantik maydonlarga ajratiladi va funksional-pragmatik jihatdan tahlil qilinadi.

Natijalar va muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ingliz tilidagi iqtisodiy xabar va yangiliklarida metaforalar yuqori chastotada qo'llaniladi va asosan quyidagi konseptual domenlarni o'z ichiga oladi: "IQTISOD - URUSH" (market battles, price war, trade war), "IQTISOD - ORGANIK TANA" (economic health, financial backbone, healthy economy), "IQTISOD - MASHINA" (economic engine, driving growth),

"IQTISOD - BINO" (economic foundation, building blocks, structural reforms) va "IQTISOD - TABIAT HODISASI" (economic storm, market turbulence, wave of inflation) [3]. Masalan, "The economy is struggling to recover from the recession" iborasida iqtisodiyot tirik organizmga o'xshatiladi va uning "tuzalish" jarayoni bemor sog'ayishiga metaforik tarzda bog'lanadi. "Central bank fights inflation" iborasida urush metaforasi orqali iqtisodiy siyosat harakatchan va agressiv faoliyat sifatida tasvirlanadi. Bu metaforalar nafaqat tushuntirish funksiyasini bajaradi, balki ayrim iqtisodiy jarayonlarni ijobiy yoki salbiy baholashga, shuningdek, ma'lum siyosiy pozitsiyalarni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi [2]. O'zbek tilidagi iqtisodiy diskursda ham metaforalar keng qo'llaniladi, ammo ularning semantik tuzilishi va madaniy asoslari farq qiladi.

O'zbek tilida "IQTISOD - YO'L" metaforasi juda keng tarqalgan: "iqtisodiy rivojlanish yo'li", "bozor iqtisodiyotiga o'tish yo'li", "islohot yo'li" [5]. Bu milliy mentalitetda yo'l va yo'nalish tushunchalarining ahamiyati bilan bog'liq. Shuningdek, "IQTISOD - BINO/QURILISH" metaforasi o'zbek tilida ham faol ishlatiladi: "iqtisodiy poydevor", "mustahkam asos", "qurilish bosqichi". Tabiiy hodisalarga oid metaforalar ham mavjud: "iqtisodiy o'sish sur'ati", "inflyatsiya to'lqini", "moliyaviy inqiroz". Muhim farq shundaki, o'zbek tilida urush va harbiy harakatlar bilan bog'liq metaforalar kamroq qo'llaniladi, buning o'rniga hamkorlik, o'sish va rivojlanish bilan bog'liq ijobiy metaforalar ko'proq uchraydi: "hamkorlik ko'prigi", "iqtisodiy integratsiya", "o'zaro manfaatli aloqalar" [6]. Semantik jihatdan, ingliz tilida abstrakt iqtisodiy tushunchalar ko'proq dinamik va harakatga oid obrazlar orqali ifodalansa (struggle, fight, drive, push), o'zbek tilida statik va bosqichma rivojlanish metaforalari (yo'l, bosqich, jarayon, davr) afzal ko'riladi.

Pragmatik jihatdan, ingliz tilida metaforalar ko'pincha sensatsiya va dramatism yaratish uchun ishlatilsa, o'zbek tilida ular ma'rifiy va tushuntirish funksiyasini bajaradi. Kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan, bu farqlar madaniy konseptualizatsiyaning farqli modellarini aks ettiradi: g'arbiy individualistik va raqobatga asoslangan qarashlar ingliz tilida, sharqona jamoaviy va bosqichli rivojlanish g'oyalari o'zbek tilida namoyon bo'ladi [7]. Musolesi va Sinha (2014) ta'kidlaganidek, iqtisodiy metaforalar nafaqat lingvistik hodisa, balki iqtisodiy voqelikning ijtimoiy konstruksiyasi vositasidir [8]. Shu ma'noda, ingliz va o'zbek tillaridagi farqlar ikki xil iqtisodiy madaniyat va iqtisodiy o'ylash uslublarini aks ettiradi.

Xulosa. Iqtisodiy xabar va yangiliklarni yoritishda metaforalar juda muhim rol o'ynaydi va har ikki tilda ham samarali kommunikatsiya vositasi hisoblanadi. Ingliz va o'zbek tillari qiyosida olib borilgan tahlil shuni ko'rsatdiki, metaforik modellar tizimi universal va milliy-madaniy xususiyatlarni birlashtiradi. Ingliz tilida konseptual metaforalar ancha diversifikatsiyalangan, dinamik va ba'zan agressiv xususiyatga ega

bo'lib, urush, raqobat va tabiiy kuchlar obrazlaridan keng foydalaniladi. O'zbek tilida metaforalar ko'proq yo'l, qurilish va hamkorlik konseptlariga asoslangan bo'lib, milliy madaniyatning kollektivistik va bosqichli rivojlanish qadriyatlarini aks ettiradi. Semantik-funksional jihatdan, ingliz tilida metaforalar ko'pincha dramatizatsiya va ta'sir o'tkazish maqsadida qo'llanilsa, o'zbek tilida ular ma'rifiy va tushuntirish funksiyasini bajaradi. Tadqiqot natijalari tilshunoslik, jurnalistika va tarjimonlik sohalari uchun amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live By*. Chicago: University Of Chicago Press.
2. Soliyeva, Z. (2024). M. Xaydegger Falsafadagi “Borliq” Tushunchasi (“Borliq Va Zamon”). In *Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit* (Pp. 563-565).
3. Солиева, З. Б. Проблема Лексикографической Обработки Слова И Способы Ее Решения. *Ученый Хxi Века*, 27.
4. Jaksılıkovna, J. A. (2022). Ta’lim Jarayonini Bulutli Xisoblash Texnologiyasi Asosida Tashkil Etishning Pedagogik Omillari. *Gospodarka I Innowacje*, 23, 77-82.
5. Gulnaz, J. (2022). Use Of Information Technology In Teaching Optics In School Physics Course. *International Journal Of Social Science & Interdisciplinary Research* Issn: 2277-3630 Impact Factor: 8.036, 11(02), 80-84.
6. Janabergenova, G. (2021). Optika Bo'limini O'qitishda Innovatsion Metodlardan Foydalanish. *Scientific Progress*, 1(5), 460-464.
7. Расулова, С. У. (2022). В. Ирвинг Ижодида “Ал-Хамро” Романидаги Арабча Сўзларининг Асосий Турлари Ва Таржимашунослик Муаммолари. *Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural And Social Sciences*, 2(5), 862-871.
8. Тагаева, Т. (2025). The System Of Personages In Ws Maugham's Works. *Диалог, Интеграция Наук И Культур В Процессе Научного И Профессионального Образования*, 1(1), 116-118.
9. Бегбудиева, П. (2017). Особенности Перевода Рекламных Текстов. *Евразийский Научный Журнал*, (2), 349-350.
10. Begbudieva, P. S., & Mukhiddinova, R. *Effective Strategies Of Teaching Reading*. *Ученый Хxi Века*, 8.
11. Karimovna, S. H. The Role Of Independent Reading In Improving Young Learners' Speaking Skills. *International Journal On Integrated Education*, 4(4), 109-112.
12. Satimova, H. (2025). Gender Differences In English Idioms. *Taraqqiyot Spektri*, 1(8), 391-397.

13. Charteris-Black, J. (2004). *Corpus Approaches To Critical Metaphor Analysis*. New York: Palgrave Macmillan.

14. Henderson, W. (2000). Metaphor, Economics And Esp: Some Comments. *English For Specific Purposes*, 19(2), 167-173.

15. Koller, V. (2004). Metaphor And Gender In Business Media Discourse: A Critical Cognitive Study. *Journal Of Pragmatics*, 36(7), 1173-1196.

